

www.ketab.ir

● نخستین عارفان مسلمان

● حسین شکرابی

سرژانیه: شکرابی، حسین، ۱۳۴۷.

ران و نام پدیدآور: نخستین عارفان مسلمان / حسین شکرابی.

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۹۵.

موضوع: هنری: ۲۷۱. ن: ۲۱۰۰۰ ریال ISBN: 978-964-375-087-9

وضعیت فهرست نویسی: قیفا. یادداشت: کتابنامه.

موضوع: هنری:

موضوع: عارفان مسلمان / کتابنامه

موضوع: تصوف.

موضوع: عرفان.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ن ۲۵ / ۲۷۸.

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۵۹۷۰۷

مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

● نخستین عارفان مسلمان

● حسین شکرابی

● ناشر: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

● طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

● چاپ و صحافی: الغدير

● چاپ اول: ۹۵، ۳۰۰ نسخه

● قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

● شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۵-۰۸۷-۹

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۲۱	سخن ناشر
۲۵	مقدمه
۳۳	أَجْرَى كَبِير (سده سوم)
۳۳	أَجْرَى صَغِير، ابواسحاق (سده سوم)
۳۴	أَجْرَى / مُحَمَّدِ بْنِ خَالِد (سده سوم)
۳۴	ابراهیم بن ادهم (۱۶۰ یا ۱۶۶ ق)
۳۵	ابراهیم أطروش (سده سوم)
۳۶	ابراهیم بن ثابت / ابواسحاق (۳۶۷ ق)
۳۶	ابراهیم جیلی (سده چهارم)
۳۷	ابراهیم خواص / ابواسحاق (۲۹۱ ق)
۳۷	ابراهیم دِهستانی (سده چهارم)
۳۸	ابراهیم رباطی (سده سوم)
۳۸	ابراهیم سِتّیه هروی / ابواسحاق (سده سوم)
۳۹	ابراهیم بن شیبان قَرْمِسینی / ابواسحاق (۳۳۷ ق)
۳۹	ابراهیم بن سعدالعلوی، ابواسحاق (سده دوم)
۴۰	ابراهیم بن شَمّاس سمرقندی (۲۲۱ ق)
۴۰	ابراهیم صیّاد بغدادی / ابواسحاق (سده سوم)

- ۴۰ ابراهیم بن عیسی (۲۴۷ ق)
- ۴۱ ابراهیم قصّار / ابواسحاق، ابراهیم بن داود رقی (۳۲۶ ق)
- ۴۱ ابراهیم متوکل
- ۴۱ ابراهیم مرغینانی (سده چهارم)
- ۴۲ ابراهیم نازویه / ابواسحاق ابراهیم بن محمد بن سعید (سده چهارم)
- ۴۳ ابراهیم بن یوسف بن محمد زجاجی / ابواسحاق
- ۴۳ ابن بلاء / احمد بن یحیی زملی (۳۰۶ ق)
- ۴۴ ابن حقیف / ابن کثیر
- ۴۵ ابن سیرین / ابوالحر، محمد بن سیرین بصری (۱۱۰ ق)
- ۴۷ ابن عطاء / ابوالعلاء، محمد بن سهل ادمی بغدادی (مقتول ۳۰۹ ق)
- ۵۰ ابن الکرّنی / ابوجعفر (سده ۴م)
- ۵۰ ابن ماهیار / ابو عبدالله محمد بن عباس بن علی بن مروان بن ماهیار بزاز
- ۵۱ ابواحمد ابدال چشتی (۲۶۰ - ۳۸۸ ق)
- ۵۲ ابواحمد قلاّسی / مصعب بن احمد بغدادی
- ۵۲ ابوالادیان / علی، ابوالحسن (اواخر سده ۴م)
- ۵۲ ابوالاسود راعی
- ۵۳ ابوالاسود مکی
- ۵۳ ابواسحاق ابراهیم بن مؤلف (۳۴۲ ق)
- ۵۳ ابواسحاق زجاجی / ابراهیم بن یوسف بن محمد (سده سوم)
- ۵۴ ابواسحاق شامی / شرف الدین (سده سوم و چهارم)
- ۵۵ ابواسحاق کازرونی / ابراهیم بن شهریار (۳۵۲ - ۴۲۶ ق)
- ۵۶ ابواسحاق فیروزآبادی شیرازی / جمال الدین ابراهیم بن علی بن یوسف
- ۵۷ ابوبکر ابهری / عبدالله بن طاهر بن حارث طایبی (۳۰۳ ق)
- ۵۸ ابوبکر بن ابی سعدان / احمد بن محمد
- ۵۸ ابوبکر آرموی / ابن یزدانیار
- ۵۹ ابوبکر اسکاف (سده سوم)

- ۵۹..... ابوبکر اشنانی
- ۶۰..... ابوبکر پالیزبان
- ۶۰..... ابوبکر جوزقی
- ۶۰..... ابوبکر بن حامد ترمذی / محمد بن حامد
- ۶۱..... ابوبکر خُتّاز بغدادی
- ۶۱..... ابوبکر ابوعمرو (دُقی (دینوری) / محمد بن داود ابوعمر (پس از ۳۵۰ ق)
- ۶۲..... ابوبکر رازی
- ۶۲..... ابوبکر ری بجلی / محمد بن عبدالله (سده چهارم)
- ۶۲..... ابوبکر سَفّ
- ۶۳..... ابوبکر سَنّاک (سده چهارم)
- ۶۳..... ابوبکر سوسی / محمد بن ابراهیم (۳۶۰ ق)
- ۶۳..... ابوبکر شَبّهی / محمد بن احمد بن جعفر (پس از ۳۶۰ ق)
- ۶۴..... ابوبکر شَعْرانی
- ۶۴..... ابوبکر شَقّاق / محمد بن عبدالله
- ۶۴..... ابوبکر شُکیر
- ۶۴..... ابوبکر صیدلانی
- ۶۵..... ابوبکر طرسوسی / علی بن احمد بن محمد (سده چهارم)
- ۶۵..... ابوبکر طَمستانی الفارسی (بعد از ۳۴۰ ق)
- ۶۶..... ابوبکر عَطوفی / محمد بن علی بن حسین بن وهب (۳۴۵ ق)
- ۶۶..... ابوبکر بن عیسی مُطَوّعی (۳۰۵ ق)
- ۶۶..... ابوبکر قَرّاء / محمد بن احمد بن حمدون (۳۷۹ ق)
- ۶۷..... ابوبکر قَطِیعی / احمد بن جعفر بن حمدان (۳۶۸ ق)
- ۶۷..... ابوبکر کَتّانی / محمد بن علی بن جعفر (۳۲۲ ق)
- ۶۸..... ابوبکر کَسّانی / مقری دینوری (۲۸۰ ق)
- ۶۹..... ابوبکر کَفشیری
- ۶۹..... ابوبکر مصری / محمد بن ابراهیم (۳۴۵ ق)

- ۶۹..... ابوبکر مُغازلی.
- ۶۹..... ابوبکر مُفید / محمد بن احمد بن ابراهیم (۳۶۴ ق).....
- ۷۰..... ابوبکر مُوازینی.
- ۷۰..... ابوبکر واسطی / ابن الفرغانی (قبل از ۳۲۰ ق).....
- ۷۱..... ابوبکر وِزّاق / محمد بن عمر حکیم ترمذی بلخی (سده سوم).....
- ۷۲..... ابوبکر همدانی.....
- ۷۲..... ابوتراب رَمَلی.....
- ۷۲..... ابوتراب نَخشبِ اسکرین / حصین / اسکرین محمد بن حصین (سده سوم).....
- ۷۳..... ابوثابت اِزی.....
- ۷۴..... ابوجعفر حدّاد صَنّاع / ابومُفَرِّج بکیر.....
- ۷۴..... ابوجعفر حدّاد کبیر.....
- ۷۴..... ابوجعفر حَقّار.....
- ۷۴..... ابوجعفر خَرّار اِصطَخری.....
- ۷۵..... ابوجعفر دامغانی.....
- ۷۵..... ابوجعفر سامانی.....
- ۷۵..... ابوجعفر بن سنان / احمد بن حمدان بن علی بن سنان (۳۰۶ ق).....
- ۷۶..... ابوجعفر سَمّاک.....
- ۷۶..... ابوجعفر سومانِی (شومانی).....
- ۷۶..... ابوجعفر صیدلانی.....
- ۷۷..... ابوجعفر فرغانی / محمد بن عبدالله.....
- ۷۷..... ابوجعفر مَجْذوم.....
- ۷۷..... ابوجعفر مَعَاذِ مِصری.....
- ۷۸..... ابوحاتم عَطّار (سده سوم).....
- ۷۸..... ابوالحارث الاولاسی (سده دوم).....
- ۷۸..... ابوحامد اَسود.....
- ۷۹..... ابوحامد دُوستان (سده چهارم).....

- ۷۹..... ابوالحسن (ابوالحسن) ارموی
- ۷۹..... ابوالحسن باروسی / ابو عمران، سلم بن حسن
- ۷۹..... ابوالحسن (ابوالحسن) خُصری / علی بن ابراهیم (۳۷۱ ق)
- ۸۰..... ابوالحسن حکیمی
- ۸۰..... ابوالحسن بن صائغ دینوری (۳۳۰ ق)
- ۸۰..... ابوالحسن بن سوهان اژن
- ۸۱..... ابوالحسن یوطی
- ۸۱..... ابوالحسن بن شعره
- ۸۱..... ابوالحسن علی بن احمد بن سهل بوشنجی (۳۴۸ ق)
- ۸۲..... ابوالحسن علی بن ابدار بن حسن صیرفی (۳۵۷ ق)
- ۸۲..... ابوالحسن مُزین / علی بن مَقد (۳۸۸ ق)
- ۸۳..... ابوالحسن بن بُنان
- ۸۳..... ابوالحسن بن جهضم همدانی / علی بن محمد بن الله بن حسن (۴۱۴ ق)
- ۸۴..... ابوالحسن (ابوالحسن) خذّاد هروی
- ۸۴..... ابوالحسن دُرّاج (۳۲۰ ق)
- ۸۴..... ابوالحسن سُرکی
- ۸۵..... ابوالحسن سلامی
- ۸۵..... ابوالحسن بن سَمعون / محمد بن احمد بن اسماعیل (۳۸۷ ق)
- ۸۵..... ابوالحسن ستّاری، احمد بن ابراهیم (سده چهارم)
- ۸۶..... ابوالحسن، سیروانی صغیر / علی بن جعفر بن داود
- ۸۶..... ابوالحسن، سیروانی کبیر / علی بن محمد
- ۸۷..... ابوالحسن طَرّری
- ۸۷..... ابوالحسن مالکی / احمد بن سعید
- ۸۷..... ابوالحسن مرو رودی
- ۸۸..... ابوالحسن وَرّاق نیشابوری / محمد بن سعد (قبل از ۳۲۰ ق)
- ۸۸..... ابوالحسن هاشمی

- ۸۸..... ابوالحسین بن هند فارسی / علی بن هند قرشی
- ۸۹..... ابوحفص خذاد / عمرو بن سلمه (۲۶۷ - ۲۷۰ ق)
- ۹۰..... ابوحمزہ بغدادی / محمد بن ابراهیم (۲۸۷ ق)
- ۹۰..... ابوحمزہ خراسانی (۲۹۰ ق)
- ۹۱..... ابوالخیر الاقطع التینانی (۳۴۰ ق)
- ۹۲..... ابوالخیر حبشی (۳۸۳ ق)
- ۹۲..... ابوالخیر حمصی (بعد از ۳۱۰ ق)
- ۹۳..... ابوالخیر عسقلانی
- ۹۳..... ابوالخیر مالکی / امدار بن یعقوب
- ۹۳..... ابوزید مرغری (فتی، خراسانی)
- ۹۳..... ابوذر بوزجانی
- ۹۴..... ابوذر ترمذی
- ۹۴..... ابوسعید الاعرجی / احمد بن محمد بن بشر بن درهم اتمزی (۳۴۱ ق)
- ۹۵..... ابوسعید خراسانی / احمد بن عیسیٰ بغدادی (۳۴۱ ق)
- ۹۵..... ابوسلیمان خواص مغربی
- ۹۶..... ابوسلیمان دارانی / عبدالرحمن بن احمد بن عطی (سده سوم)
- ۹۷..... ابوسلیمان نیلی
- ۹۷..... ابوشعیب المقفع (المقفع)
- ۹۷..... ابوصالح مزین
- ۹۸..... ابوالضحاك
- ۹۸..... ابوطالب احمیمی (سده سوم)
- ۹۸..... ابوطالب خزر جین علی
- ۹۸..... ابوطالب مکی / محمد بن علی بن عطیه (۳۸۶ ق)
- ۱۰۰..... ابوالعباس احمد بن یحیی شیرازی
- ۱۰۱..... ابوالعباس آرزیزی (سده چهارم)
- ۱۰۱..... ابوالعباس باوردی

- ۱۰۱..... ابوالعبّاس بَرْدَعی / احمد بن محمد بن هارون.....
- ۱۰۱..... ابوالعبّاس حمزه بن محمد (۲۴۱ ق).....
- ۱۰۲..... ابوالعبّاس سُریج / احمد بن عمران (۳۰۵ ق).....
- ۱۰۲..... ابوالعبّاس سُهروردی / احمد.....
- ۱۰۲..... ابوالعبّاس قاسم سیّاری / قاسم بن قاسم بن مهدی بن بنت احمد السیّار.....
- ۱۰۳..... ابوالعبّاس قصاب اُمّی / احمد بن محمد بن عبدالکریم (سده چهارم).....
- ۱۰۴..... ابوالعبّاس رَوّاق / احمد بن محمد بن مسروق (سده سوم).....
- ۱۰۵..... ابوالعبّاس موره زن بغدادی.....
- ۱۰۵..... ابوالعبّاس یَسّاب / احمد بن محمد بن زکریّا.....
- ۱۰۵..... ابوالعبّاس نَهاوندی / احمد بن محمد بن فضل.....
- ۱۰۵..... ابوعبدالله انطاکی / احمد بن عیسی.....
- ۱۰۶..... ابوعبدالله بَرّقی.....
- ۱۰۶..... ابوعبدالله تَرَوَغِیّذی / محمد بن محمد بن حسن (بدا از ۳۵۰ ق).....
- ۱۰۷..... ابوعبدالله جاو پاره‌ای.....
- ۱۰۷..... ابوعبدالله حُصَری.....
- ۱۰۷..... ابوعبدالله حَضَرَمِی.....
- ۱۰۷..... ابوعبدالله خاقان صوفی (۲۹۷ ق).....
- ۱۰۸..... ابوعبدالله دُونی.....
- ۱۰۸..... ابوعبدالله دینوری / محمد بن عبدالخالق.....
- ۱۰۸..... ابوعبدالله رودباری / احمد بن عطاء بن احمد (۳۶۹ ق).....
- ۱۰۹..... ابوعبدالله بن سالم بصری (ابوعبدالله سالمی).....
- ۱۱۰..... ابوعبدالله سَجَزی.....
- ۱۱۰..... ابوعبدالله صُبّیحی / حسین بن عبدالله بن بکر.....
- ۱۱۱..... ابوعبدالله عبادانی.....
- ۱۱۱..... ابوعبدالله قَلّاسی.....
- ۱۱۱..... ابوعبدالله مائک (بائیک) / احمد بن ابراهیم.....

- ۱۱۲..... ابو عبدالله محمد بن احمد مقرئ (۳۶۶ ق)
- ۱۱۲..... ابو عبدالله مختار بن محمد بن احمد هروی
- ۱۱۲..... ابو عبدالله مغربی / محمد بن اسماعیل (۲۷۹ / ۲۹۹ ق)
- ۱۱۳..... ابو عبدالله مولی
- ۱۱۳..... ابو عبدالله نباجی / سعید بن یزید
- ۱۱۳..... ابو عبدالله بُسری / محمد بن احسان (سده سوم)
- ۱۱۴..... ابی سلمان حیری، سعید بن اسماعیل بن سعید بن منصور (۲۹ - ۳۳۰ ق)
- ۱۱۶..... ابو عثمان / نیشابوری / سعید بن اسماعیل (۲۷۸ ق)
- ۱۱۶..... ابو عثمان مغربی / سعید بن سلام (۳۷۳ ق)
- ۱۱۷..... ابو عقال بن غلام
- ۱۱۷..... ابو علی آکار / حسین بن محمد (بعد از ۳۰۰ ق)
- ۱۱۷..... ابو علی ثقفی / محمد بن عبدالوهاب (۳۲۸ ق)
- ۱۱۸..... ابو علی جوزجانی / حسن بن علی
- ۱۱۸..... ابو علی خیران / حسن بن صالح بن خیران
- ۱۱۹..... ابو علی دقاق نیشابوری / حسن بن محمد (۴۰۸ ق)
- ۱۱۹..... ابو علی رازی
- ۱۱۹..... ابو علی رودباری / احمد بن محمد بن قاسم (حدود ۱۰۰ ق)
- ۱۲۰..... ابو علی سندی (سده سوم)
- ۱۲۰..... ابو علی سیرجانی
- ۱۲۱..... ابو علی شبویی مروزی / محمد بن محمد بن عمر بن شبویه
- ۱۲۱..... ابو علی کاتب / حسن بن احمد کاتب مصری (سده چهارم)
- ۱۲۲..... ابو علی کُیال
- ۱۲۲..... ابو علی واروچی
- ۱۲۲..... ابو عمر دمشقی (۳۲۰ ق)
- ۱۲۳..... ابو عمرو زجاجی / محمد بن ابراهیم نیشابوری (۳۴۸ ق)
- ۱۲۳..... ابو عمرو سلمی نیشابوری / اسماعیل بن نجید بن احمد یوسف بن خالد سلمی

- ۱۲۴..... ابوالغریب اصفهانی
- ۱۲۵..... ابوالفضل آزدی / عباس بن احمد (سده سوم)
- ۱۲۵..... ابوالفضل جعفر جعدی
- ۱۲۵..... ابوالفضل سرخسی / محمد بن حسن (سده چهارم)
- ۱۲۷..... ابوالقاسم بشر یاسین (سده چهارم)
- ۱۲۸..... ابوالقاسم حکیم سمرقندی / اسحاق بن محمد بن اسماعیل (۳۴۲ ق)
- ۱۲۸..... ابوالقاسم ابی / جعفر بن احمد بن محمد مقرئ (۳۷۸ ق)
- ۱۲۹..... ابوالقاسم (ابوبکر) قسری
- ۱۲۹..... ابوالقاسم نصر ابی نیشابوری / ابراهیم بن محمد بن محمودیه
- ۱۳۰..... ابواللیث فوشنجی
- ۱۳۰..... ابومحرز
- ۱۳۱..... ابومحمد خداداد / (سده سوم)
- ۱۳۱..... ابومحمد خرازا / عبدالله بن محمد (قبر از ۳۰ ق)
- ۱۳۱..... ابومحمد خفاف
- ۱۳۲..... ابومحمد راسبی / عبدالله بن محمد (۳۶۷ ق)
- ۱۳۲..... ابومحمد عبدالله بن محمد رازی شعرانی (۳۵۳ ق)
- ۱۳۳..... ابومحمد عتایدی
- ۱۳۳..... ابومحمد مرتعش (نیشابوری) / عبدالله بن محمد (۳۲۸ ق)
- ۱۳۴..... ابومزاحم شیرازی (۳۴۵ ق)
- ۱۳۴..... ابوالمظفر برمذی / خیال بن احمد
- ۱۳۴..... ابومنصور معمر بن احمد اصفهانی
- ۱۳۵..... ابونصر خباز
- ۱۳۵..... ابونصر سراج طوسی / عبدالله بن علی بن محمد بن یحیی (۳۷۸ ق)
- ۱۳۶..... ابوالولید احمد بن ابی الرجاء (۲۳۲ ق)
- ۱۳۶..... ابوهاشم صوفی، عثمان بن شریک (۱۶۲ ق)
- ۱۳۷..... ابویعقوب آققطع

- ۱۳۸..... ابويعقوب بن زيزى.....
- ۱۳۸..... ابويعقوب خَرَّاط عَسْقلانى (سده سوم).....
- ۱۳۸..... ابويعقوب زَيَّات.....
- ۱۳۹..... ابويعقوب سُوْسَى.....
- ۱۳۹..... ابويعقوب كُورْتى.....
- ۱۳۹..... ابويعقوب مَذْكَورى.....
- ۱۳۹..... ابويعقوب مَزَالِى.....
- ۱۴۰..... ابويعقوب
..... ابويعقوب نَهْرُورِى / اسحاق بن مُحَمَّد (۳۳۰ ق).....
- ۱۴۱..... ابويعقوب هاشمى (سده سوم).....
- ۱۴۱..... احمد بن ابراهيم
..... احمد بن ابى الخوارى / ابو الحسن ريدانة الشام (۱۶۴ - ۲۴۶ ق).....
- ۱۴۲..... احمد جَوَالِگر.....
- ۱۴۲..... احمد خَرَّانِى.....
- ۱۴۳..... احمد بن خَضْرَوِيه بلخى / ابو حامد (۲۴۰ ق).....
- ۱۴۳..... احمد صغير (سده چهارم).....
- ۱۴۴..... احمد بن عاصم اِنْطَاكِى / ابو عبدالله، ابو على.....
- ۱۴۴..... احمد نَصْر طالقانى (سده چهارم).....
- ۱۴۴..... احمد بن وهب / ابو جعفر (۲۷۰ ق).....
- ۱۴۵..... أَحْمَد همدانى.....
- ۱۴۵..... اسحاق بن ابراهيم جَمَّال.....
- ۱۴۵..... اسرافيل (سده دوم).....
- ۱۴۶..... امّ على / همسر شيخ احمد خَضْرَوِيه (سده سوم).....
- ۱۴۶..... امّ هارون خراسانيه (سده سوم).....
- ۱۴۶..... اميرچه سُفال فروش.....
- ۱۴۷..... اويس قَرْنِى / اويس بن عامر بن جُزْء بن مالک مُرادى قَرْنِى (۳۷ ق).....

- ۱۴۹.....بابِ فرغانی
- ۱۴۹.....بایزید بسطامی / طیفور بن عیسی بن سروشان (۱۸۸ - ۲۳۴ / ۲۶۱ ق)
- ۱۵۲.....بُشر حافی / ابونصر بشر بن حارث بن عبدالرحمان (۲۲۷ ق)
- ۱۵۴.....بُشر طبرانی (سده سوم)
- ۱۵۴.....بکر (ابوبکر) سُغدی
- ۱۵۵.....بُکیر دُرّ (سده سوم)
- ۱۵۵.....بَنان بن عبداللّٰه
- ۱۵۵.....بَنان بن محمد بن حَمّال (۳۶۰ ق)
- ۱۵۶.....بُندار بن حسین سیرازی / ابوالحسین، بندار بن حسین بن محمد بن مهلب
- ۱۵۶.....تُحَفَه (سده سوم)
- ۱۵۷.....ثابت خَبّاز
- ۱۵۷.....جُریری / ابومحمد، احمد بن محمد بن سیر (۳۱۲ / ۳۱۴ ق)
- ۱۵۸.....جعفر خذّاء / ابومحمد (۳۴۱ ق)
- ۱۵۸.....جعفر بن مُبرقع
- ۱۵۹.....جنید بغدادی / ابوالقاسم، جنید بن محمد بن جنید خَرّاز قواریزی (م ۱۷ ق)
- ۱۶۱.....جَهْم رَقّی
- ۱۶۱.....حاتم أَصَم بن عنوان بن یوسف ابوعبدالرحمان بلخی (۲۳۷ ق)
- ۱۶۲.....حارث مُحاسِبی / حارث بن اسد / ابوعبدالله (۲۴۱ ق)
- ۱۶۳.....حبیب عجمی (۱۲۰ ق)
- ۱۶۳.....حَذیفَه بن قُتاده مرعَشی (۱۷۲ ق)
- ۱۶۴.....حسن بصری (۱۱۰ ق)
- ۱۶۷.....حسن بن حَمویه
- ۱۶۷.....حسن مَسوحی / ابوعلی، حسن بن علی
- ۱۶۸.....حسین بن محمد بن موسی سُلمی (بعد از ۳۴۰ ق)
- ۱۶۸.....حکیم ترمذی / ابوعبدالله محمد بن علی بن حسین بن بُشر (۳۲۰ ق)
- ۱۷۱.....حَلّاج / حسین بن منصور (۳۰۹ ق)

- ۱۷۵..... حَمَاد قَرَشِي / ابو عمر (سده سوم).....
- ۱۷۵..... حَمْدُون قَصَّار / ابوصالح (۲۷۱ ق).....
- ۱۷۶..... حمزه بن عبدالله علوی.....
- ۱۷۶..... خالوی نیشابوری.....
- ۱۷۶..... خَلْدِي / جعفر بن محمد بن نصر بن قاسم (۳۴۸ ق).....
- ۱۷۸..... خَفِيز عَلِي.....
- ۱۷۸..... خِرَجَه.....
- ۱۷۹..... خِر نَسَاخَة الْحَسَن، مُحَمَّد بن اسماعيل سامري (۳۲۲ ق).....
- ۱۷۹..... داود بن احمد رانی (سده سوم).....
- ۱۸۰..... داود بلخی.....
- ۱۸۰..... داود بن نصير طایف ۱۶۵ تا.....
- ۱۸۲..... دينوري / ابوالعباس احمد بن حمد (۳۴۰ یا ۳۶۶ یا ۳۶۷ ق).....
- ۱۸۳..... ذوالنون مصري / ابوالفيض ابن ابياض نوبان بن ابراهيم (۲۴۵ ق).....
- ۱۸۵..... رابعه شاميه (سده سوم).....
- ۱۸۵..... رابعه عدويه (۱۳۵ تا ۱۸۰ ق).....
- ۱۸۶..... رويص بن احمد بغدادی / ابو محمد (۳۰۳ ق).....
- ۱۸۷..... زقاق صغير / محمد بن عبدالله، ابوبکر (سده سوم و چهارم).....
- ۱۸۷..... زقاق كبير / احمد بن نصر / مکتی به ابوبکر (سده سوم).....
- ۱۸۸..... زکريابن دَلْوِيه (ابويحيى) (۲۹۴ ق).....
- ۱۸۸..... زکريابن يحيى هروى (۲۵۵ ق).....
- ۱۸۸..... زَهْرُون مَغْرَبِي.....
- ۱۸۹..... زياد بن كبير همداني.....
- ۱۸۹..... سَرِي سَقَطِي، ابوالحسن سري بن مُغَلِّس (۲۵۱ ق).....
- ۱۹۰..... سعدون مجنون / ابو عطا (سده سوم).....
- ۱۹۱..... سَفِيان بن سعيد ثوري (۱۶۱ ق).....
- ۱۹۲..... سلمان فارسي (۳۵-۳۶ ق).....

- سَلْمٰی نیشاپوری / ابو عبدالرحمان محمد بن حسین بن موسیٰ (۳۲۵ / ۳۳۰ - ۴۱۲ ق)..... ۱۹۵
- سَمْنُونُ مُجَبِّ / ابوالحسن، سمنون بن حمزہ..... ۱۹۶
- سَهْلُ تَسْتَرٰی / سہل بن عبداللہ، ابومحمد (۲۷۳ / ۲۸۳ ق)..... ۱۹۷
- شاہین شجاع کرمانی (قبل از ۳۰۰ ق)..... ۱۹۹
- شہیلی / ابوبکر جعفر بن یونس (جُحَدَر) (۳۳۴ ق)..... ۱۹۹
- شریف خاندہ عقیلی..... ۲۰۱
- شَقِیْقَةُ بَخْتِ / سقیق بن ابراہیم (۱۹۴ / ۱۹۰ ق)..... ۲۰۲
- شیبان بن علی..... ۲۰۵
- صالح بن مکتوہ..... ۲۰۵
- طاہر المقدسی..... ۲۰۵
- طلحہ بن محمد بن صباح نبلہ (۳۲۰ ق)..... ۲۰۵
- ظالم بن محمد..... ۲۰۶
- عباس بن احمد شاعر ازدی / ابوالفضل..... ۲۰۶
- عباس بن حمزہ نیشاپوری (۲۸۸ ق)..... ۲۰۶
- عباس بن یوسف شَکَلٰی / ابوالفضل..... ۲۰۷
- عبدالرحیم اصطخری / ابو عمرو..... ۲۰۷
- عبدالعزیز بَحرانی..... ۲۰۷
- عبداللہ بن حاضر (سدہ سوم)..... ۲۰۷
- عبداللہ حدّاد رازی..... ۲۰۸
- عبداللہ بن خُبَیق بن سابق اِنطاکٰی / ابومحمد..... ۲۰۸
- عبداللہ بن عِصَام مقدسی..... ۲۰۹
- عبداللہ قَصّار..... ۲۰۹
- عبداللہ بن مُبارک مروزی (۱۸۱ ق)..... ۲۰۹
- عبداللہ بن محمد بن عبدالرحمن رازی شَعْرانی / ابومحمد (۳۵۳ ق)..... ۲۱۰
- عبداللہ بن محمد بن مَنَازِل / ابومحمد (۳۲۷ ق)..... ۲۱۱
- عبداللہ مہدی باوردی (سدہ سوم)..... ۲۱۱

- ۲۱۲..... عبدالله نَبَازانی.....
- ۲۱۲..... عبدالواحد بن زید بَصَری (۱۷۷ ق).....
- ۲۱۳..... عبدالواحد بن علی سِتَّاری (۳۷۵ ق).....
- ۲۱۳..... عَرَوْن بن وَثَّابَه / ابوالاصبع.....
- ۲۱۳..... عطاء جُحفی (اوایل سده سوم).....
- ۲۱۴..... علاء بن سلیمان.....
- ۲۱۴..... علی بن بَکَّار / ابوالحسن.....
- ۲۱۴..... علی بن حسن کرمانی.....
- ۲۱۴..... علی بن حمزه سفهانی حَلَّاج.....
- ۲۱۵..... علی بن شعیب.....
- ۲۱۵..... علی بن سهل اصفهانی / ابوالحسن.....
- ۲۱۶..... علی بن شَلویه.....
- ۲۱۶..... علی بن عبدالحمید غَضائری.....
- ۲۱۷..... علی عَکَی.....
- ۲۱۷..... علی بن مُوَفَّق بغدادی.....
- ۲۱۷..... عمرو بن عثمان مَکَی / ابوعبدالله (۲۹۱ ق).....
- ۲۱۸..... غانم بن سعد.....
- ۲۱۸..... غیلان سمرقندی.....
- ۲۱۸..... غیلان موسوس.....
- ۲۱۹..... فتح بن شَخَرَف مَرُوزی / ابونصر (۲۷۳ ق).....
- ۲۱۹..... فَتَح بن علی موصلی (۳۲۰ ق).....
- ۲۲۰..... فَضیل بن عِیَاض، ابوعلی، شیخ الاسلام (۱۰۵ - ۱۰۱ / ۱۸۷ ق).....
- ۲۲۲..... قاسم خَرَبی.....
- ۲۲۲..... کُمیل بن زیاد تَخَمَی یَمَانی (۸۲ ق).....
- ۲۲۵..... کَهمَس بن حسین همدانی / ابومحمد (سده سوم).....
- ۲۲۵..... گاو کُلاه / ابومنصور (سده چهارم).....

- ۲۲۵.....لقمان سرخسی (۳۹۴ ق)
- ۲۲۶.....مالک بن دینار (ابویحیی بصری) (م ۱۲۷ یا ۱۳۰ ق)
- ۲۲۷.....مَحْفُوظ بن مُحَمَّد
- ۲۲۷.....مَحْفُوظ بن محمود نیشابوری (۴ - ۳۰۳ ق)
- ۲۲۸.....مُحَمَّد و احمد أبناء ابی الورد
- ۲۲۸.....محمد بن حسن جوهری / ابوبکر
- ۲۲۹.....مُحَمَّد مَآخِر
- ۲۲۹.....مُحَمَّد بن عبدالله گاز، هروی
- ۲۲۹.....مُحَمَّد بن عَلِی بن سَوی
- ۲۳۰.....محمد بن فضل بلخ / ابو عبدالله (۳۱۹ ق)
- ۲۳۱.....محمد قَصَاب اَمَلی
- ۲۳۱.....محمد بن منصور طوسی / ابوجنر (سده سوم)
- ۲۳۲.....مُحَمَّد بن یوسف بن مُعَدَّان بَنَاء / ابو عبدالله
- ۲۳۲.....مظفر کرمانشاهی
- ۲۳۳.....معروف کرخی / ابو محفوظ معروف بن فیروزان (سده سوم)
- ۲۳۵.....مَمَّشَاد دینوری (۲۹۷ - ۲۹۹ ق)
- ۲۳۶.....منصور بن عَمَّار / ابوالسری
- ۲۳۶.....موسى بن عمران جیرفتی
- ۲۳۷.....مُؤَمِّل جَنَّاص
- ۲۳۷.....میثم بن یحیی تمّار، ابوسالم (۶۰ ق)
- ۲۴۰.....میره نیشابوری
- ۲۴۱.....میمون مغربی
- ۲۴۱.....نوری / ابوالحسن / ابوالحسین / احمد بن محمد بغوی (۲۹۵ ق)
- ۲۴۲.....ولید بن عبدالله السَّقَّاء / ابواسحاق (۳۲۰ / ۳۲۶ ق)
- ۲۴۳.....هاشمی سَعْدی
- ۲۴۴.....هشام بن عَبدان / ابو محمد

۲۴۴.....	یحیی بن معاذ رازی (۲۵۸ ق)
۲۴۷.....	یوسف اسباط (۱۹۶ ق)
۲۴۷.....	یوسف بن حسین رازی / ابویعقوب (۳۰۴ ق)
۲۴۹.....	کتابنامه
۲۶۳.....	فهرست آیات
۲۶۵.....	نمایه اعلام

سخن ناشر

در پرتو پیرایه‌های تعلیم و ترویج شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تعلیم ممالی اسلامی به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات بخش آدمی، در عرصه حیات انسان ماصر ظاهر شد. تجدید حیات تعلیم و حیاتی و ارزش‌های اسلامی از سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشری و نظام‌های مبتنی بر آن‌ها گشت. به نظر می‌رسد در راستای تحقق هر چه بیشتر اهداف فوق، «نخستین عارفان مسلمان» از جمله پژوهش‌های ضروری در این عرصه می‌باشند. عرفان اسلامی محصول تعمق و تعمیق آموزه‌های اسلام است و تأثیرپذیری آن به مثابه یک جریان فرهنگی، از سایر مکاتب و اندیشه‌ها، نفی این نمی‌کند، که جانمایه آموزه‌های عرفانی در تمدن اسلامی، متأثر از قرآن و سنت پیامبر اسلام ﷺ و امامان معصومین علیهم‌السلام بوده است.

پیامبر اکرم ﷺ و امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیهما السلام و به تبع ایشان، اصحاب خاصی همچون، ابوذر غفاری، سلمان فارسی، حذیفه یمانی، اویس قرنی، میثم تمار، کمیل بن زیاد که صاحب سر امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیهما السلام خوانده شده است، به حق

نخستین بذرهای آنچه را که امروز به عنوان عرفان اسلامی خوانده می‌شود را در میان مسلمین پاشیدند.

عشق و محبت مفرط نسبت به پروردگار، دعوت به حق‌پرستی، پرهیز از تن‌آسایی و بیکارگی، خدمت به خلق و همچنین جوانمردی و توجه به ابعاد باطنی دین را، می‌توان از خصوصیات نخستین عارفان مسلمان برشمرد.
 مواجه عبدالله انصاری می‌گوید:

ابوعبدالله سالمی را پرسیدند که به چه چیز اولیاءالله را در میان مردم شناسانند؟ گفت: به لطافت زبان و حسن اخلاق و تازه‌رویی و سخای نفس و اندکی اعتراض و بذرفتن عذر آن کس که عذر دهد با ایشان و تمامی شفقت بر همه خلق.

تحقیق حاضر، فهرستی از ملام عرفای سده‌های اول تا چهارم اسلامی است که به شیوه الفبایی ترتیب یافته و در آن علاوه بر ذکر نام‌ها و برخی کلمات عارفانه اعلام مذکور، به منابع مرتب در این زمینه اشاره شده است.
 این اثر نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند، جناب آقای دکتر حسین شکرابی، عضو سابق هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی است. توفیقات محقق فرهیخته را از خدای سبحان خواستاریم.

در پایان از ارزیابان محترم جناب آقای دکتر محسن شایخ و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای حسین روحانی‌نژاد و به ویژه مرف غرامی که

با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند، قدردانی نموده و توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم. از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرها و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری کنند.

مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر (فام)

www.ketab.ir

■ مقدمه ■

۱. تبیین موضوع و اهمیت و ضرورت آن

عارفان سده‌های نخست اسلام بیانگر اندیشه‌ها و حکمت‌هایی بودند که عرفای قرون بعدی به تعمیم آنها ادامه دادند، با توجه به مآثورات دینی و اصول حکمی، به آن کلمات و حکمت‌ها از چوب نظر بخشیدند؛ چنان‌که بیشترین آگاهی‌های ما از نخستین نحلّه‌ها و جریانات عرفانی و تکوین‌واژگان عرفانی، از طریق تألیفات نسل‌های متأخرتر شکل گرفته است. این آثار نه فقط گنجینه‌ای از اطلاعات، بلکه منابعی سرشار از دانش، بخش و به‌طورکلی استعارات و تشبیهات سنت عرفانی اسلام است.

به‌طورکلی، می‌توان دو جریان عرفانی در خراسان و بغداد، از مهم‌ترین تفکیک کرد. اگرچه روح تعلیم عرفانی در هر دو جریان نامبرده یکی است، اما گرایش‌ها و مذاق‌ها، سبب تفاوت مشرب‌ها شده است. سارا سویری، در مقاله‌ای به عنوان حکیم ترمذی و جنبش ملامتی در تصوّف سده‌های آغازین معتقد است: جریان اصلی تصوّف اسلامی در سده سوم، یعنی مکتب بغداد، نام صوفیه را اختیار کرد. احتمال دارد که این واژه نخست به گروه‌های ریاضت‌کش خاصی مربوط می‌شده است و تنها در نیمه دوم سده چهارم - به‌طور عمده در نتیجه کارهای تألیفی - واژه

صوفیه و تصوف اصطلاحاتی فراگیر برای عارفان مسلمان و عرفان اسلامی به‌طور کلی، شامل تمامی طریقت‌ها و مکتب‌های مختلف شد.^۱

موضوع این تحقیق تهیه فهرستی از عارفان سده‌های نخستین اسلامی به همراه برخی از مهم‌ترین منابعی است که از ایشان در آنها ذکر شده است. اهمیت تحقیق حاضر نیز به‌طور عمده به‌واسطه این است که می‌تواند منبعی برای مراجعه اولیه محققان و پژوهشگران در زمینه تاریخ عرفان محسوب شود که البته ضرورت پژوهش پیش رو نیز در همین راستا توجیه می‌شود. نوشتار حاضر خلاصه و بارنوبی شده آوری همچون طبقات سلمی، طبقات انصاری و نفحات الانس جامی است که به روش الفبایی به احصاء و ترتیب فهرستی از عارفان سده‌های نخستین پرداخته است. ترکیب منابعی که در این مختصر به آنها اشاره شده، علاوه بر منابع تاریخ تصوف، شامل سایر کتب رجال و تراجم نیز می‌شود. پرهیز از بازگویی کرامات و خوارق کرامات و اکتفا به نقل کلمات حکمت‌آمیز و حکمت‌آموز اهل معرفت از موارد اهتمام نگارنده است.

۲. پیشینه تحقیق

جعفر خلدی از معاصران و مصاحبان - سید - نخستین کسانی است که به جمع‌آوری حکایات عارفان همت گمارد. خلدی، بر پایه ملاقات با مشایخ حدیث و بزرگان عرفا به کوفه، مدینه و مصر سفر کرد و به جمع‌آوری سیرت ایشان وقوف

۱. لئونارد لویزن؛ میراث تصوف؛ صص ۱۵۷ و ۱۷۴/ ابونصر سراج، سیرت اهل بیت از فصل‌های مقدماتی کتابش، *اللمع*، در دفاع از کاربرد نام صوفیه در مقابل تهمت بدعت می‌نویسد: اینکه می‌گویند، نام صوفی بدعتی است بر ساخته بغدادیان، قولی است سخیف؛ زیرا این نام در زمان حسن بصری هم شناخته شده بود... (*اللمع*؛ ص ۴۲). قول سراج، حتی اگر ارزش ظاهری آن ملحوظ شود، به‌طور حتم می‌رساند که صفت صوفی در اصل (شاید از روزگار قبل از اسلام) بر زاهد گوشه‌نشینی اطلاق می‌شده که پارچه پشمین به تن می‌کرده است و دیگر آنکه بعدها این صفت را بغدادی‌ها (شاید حلقه جنید) به‌منزله نامی مشترک برای عارفان مسلمان انتخاب کردند (سازا سویری؛ پاورقی شماره ۳۲).

یافت. ابن عماد می نویسد: خلدی مرجع علوم قوم، کتب، حکایات و سیره ایشان بود. از او نقل کرده اند که بیش از ۱۳۰ کتاب از کتب اهل معرفت را جمع کرد^۱ و بیش از ۲ هزار پیر را می شناخت.^۲ به جز حکایات خلدی، کتاب *تاریخ الصوفیه*، اثر ابو عبد الرحمن سلمی (۴۱۲ق)، اصلی ترین تألیف مورد توجه در قرون نخستین اسلامی در موضوع تاریخ عرفان است، افراد بسیاری از آن نسخه برمی داشتند و در بلاد مختلف دست به دست می شد. این کتاب که بخشی از فرهنگ گذشته را دربر داشت، در پی نامایمات وارد بر بلاد اسلام مفقود شد. کتاب *تاریخ الصوفیه*، غیر از *طبقات الصوفیه*، اثر دیگر سلمی است و پیش از آن تألیف شده است و به طور عمده به زندگی اقوال و ساینخ اهل عرفان اختصاص دارد.^۳ عبدالقاهر بغدادی، شمار عارفان مذکور در آن کتاب را هزار تن دانسته است.^۴ بر این اساس، نام بسیاری از مشایخی که در آن کتاب آیش یاد شده، در *طبقات* نیامده است. به هر حال

۱. ابن عماد: *شذرات الذهب*؛ ج ۲، ص ۷۸.

۲. خواجه عبدالله انصاری: *طبقات الصوفیه*؛ ص ۴۹۶.

۳. نورالدین شریب، مصحح *طبقات سلمی* بر این است که با وجود ناممکنی مشخص کردن ترتیب مصنفات ابی عبد الرحمن سلمی، فی الجمله می توان گفت: کتاب *حقایق التفسیر* مقدم بر *تاریخ الصوفیه* و آن نیز به نوبه خود مقدم بر *طبقات* باشد. خیر در آمده است. شاهد بر این سخن اینکه در سفر نخست سلمی به بغداد، ابو حامد راینی از وی طلب دیدن کتاب *حقایق التفسیر* را کرد، بنابراین *حقایق التفسیر* می بایست در حدود سده هفتم قرن چهارم نوشته شده باشد. نیز از اینکه می گوید: هنگام خواندن کتاب *تاریخ الصوفیه*، در مجلسی در ری در سال ۳۸۴ ق از شدت ازدحام، طفلی جان سپرد و مردی در میان نعره ای کشید و از دنیا رفت، حدود سال تألیف این کتاب معلوم می شود که باید اوایل سده هشتم سده چهارم باشد. همچنین اینکه کتاب *طبقات الصوفیه* در خاتمه قرن چهارم نوشته شده است، از اینجا معلوم می شود که وی در ترجمه حال ابی جعفر احمد بن حمدان بن علی بن سنان به زمان تألیف این کتاب به این عبارات اشاره می کند: «انتهی الامر، و ختم بحفیده ابن بته، ابی بشر، محمد بن احمد الحللوی المقیم بمکه ... نعی الیها ابوشر، فی سنه سبع و ثمانین و ثلثمائه و کان مات فی سنه ست بمکه». بنابراین قول، تألیف *طبقات* پس از *تاریخ الصوفیه* بوده است (نورالدین شریب: مقدمه *طبقات الصوفیه سلمی*؛ ص ۴۹-۵۰).

۴. عبد الرحمن صالح: *موقفین تیمیه من الاشاعره*؛ ج ۱، ص ۱۳۱.

کتاب *طبقات الصوفیه سلمی*، نخستین تذکره موجود و در دسترس درباره مشایخ عرفان است. سلمی اگرچه در نیشابور می‌زیست، همچون جعفر خلدی، مسافرت‌های متعددی برای شنیدن حدیث و دیدار مشایخ داشت. خطیب در *تاریخ بغداد*، از سفرهای بسیار سلمی به این شهر خبر می‌دهد؛^۱ بغداد علاوه بر اینکه از بزرگ‌ترین مراکز علمی روزگار خود بود، به واسطه جنید و اتباع وی از مراکز رونق عرفان نیز به‌شمار می‌رفت، بدین ترتیب تصوّرپذیر است که سلمی حکایات مشایخ خراسان را برای بغدادیان بازگفته و آنچه از مشایخ بغداد شنیده است، به خراسان انتقال داده باشد.

نورالدین شریبه در *مقدمه تصحیح طبقات سلمی*، از آثاری نام می‌برد که می‌توان آنها را به‌منزله منابع کار سلمی تلقی کرد، از آن جمله: کتاب *طبقات النستاک*، نوشته ابوعبید عوفی (۳۴۱ ق) که ابونعیم اصفهانی در تألیف *حلیه الاولیاء* از آن بهره بسیار برده است؛ کتاب *اخبار الصوفیه و الزهاد*، تألیف ابوبکر زاهد نیشابوری (۳۴۲ ق) از شیوخ ابن عبدالرحمن سلمی، که بی‌تردید سلمی از شاگردان او بوده و در آنچه درباره تصوف نوشته، تحت تأثیر مطالب او قرار داشته است؛ از دیگر کتب ذکرشدنی در این زمینه کتاب *تاریخ الصوفیه*، اثر ابوالعباس نسوی زاهد (۳۹۶ ق) است، ابوعبدالرحمن در زمینه تاریخ مشایخ معاصر خویش و پیشینیانش از وی بهره برده است و گفته می‌شود به‌صورت منطوط در یکی از کتابخانه‌های هند موجود است.^۲

حلیه الاولیاء، اثر ابونعیم اصفهانی (۴۳۰ ق) به‌منزله منبع، نوشته ابن جوزی (۵۹۷ ق) از دیگر آثار موجودی هستند که در آنها به شرح حال و کلمات عرفای قرون اولیه پرداخته شده است. در این تألیفات، همچنین در آثاری از قبیل *تاریخ بغداد*، به‌جز تأثیرپذیری از سلمی مطالب بسیار و اشخاص دیگری نیز اضافه بر آنچه سلمی ذکر کرده، آمده است؛ چنان‌که جزء *عاشر حلیه الاولیاء* و آنچه خطیب در *تاریخ بغداد*، ذیل تاریخ و ذکر برخی عرفا آورده، نشان‌دهنده این امر است.

۱. خطیب بغدادی؛ *تاریخ بغداد*، ج ۲، ص ۲۴۸.

۲. ابوعبدالرحمن سلمی؛ *طبقات الصوفیه*؛ صص ۵۰ - ۵۱.

باوجود این، در برخی دیگر از آثار که جنبه عرفانی در آنها غلبه دارد، تأثیر سلمی امری به طور کامل مشهود است؛ چنان که در رساله قشیریه، ابوالقاسم قشیری، شاگرد سلمی بسیاری از مطالب وی را ذیل کسانی که از ایشان نام برده، نقل کرده است.

مولفان اعصار بعدی همچون عبدالرحمن جامی در کتاب *نفحات الانس* که به فارسی به توصیه و سفارش امیرعلی شیر نوایی به رشته تحریر درآمده است و جامی آن را ادامه کار سلمی در طبقات می داند؛ نیز عبدالوهاب شعرانی در کتاب *لوائح الانوار فی طبقات الاخیار*، که همان ترتیب سلمی را رعایت و به نقل اقوال او پرداخته، پس از تحت تأثیر وی قرار دارند.

تفاوت اصلی این گونه آثار با کتاب سلمی و به تبع او خواجه عبدالله انصاری (۴۸۱ق) در نوع تلقی مؤلف از عرفان است. سلمی برخلاف امثال ابونعیم و ابن جوزی، همه کسانی را که به زهد و عبادت مشهور بودند، در عداد اهل عرفان نمی آورد، بلکه در تصانیف وی تمایز بین زهد و عرفان به طور کامل ملحوظ شده است. خود او در مقدمه طبقات، در این باره می نویسد:

من در کتاب *الزهد*، صحابه و تابعان و تابعان تابعان را به صورت دوره دوره و طبقه طبقه نام بردم، تا اینکه نوبت به صاحبان حالات رسید، همانان که بر لسان تفرید و حقائق توحید سخن می گویند و طریق تجرید را پی می برند. پس آداب این اولیای متأخر را در کتابی جمع کردم و نام آن را *طبقات الصوفیة* نهادم.

سلمی میان زاهد و عارف تفاوت قایل می شود، عارف و صوفی نزد وی ارباب احوال و کسانی هستند که به لسان تفرید و توحید تکلم می کنند. ابوالقاسم قشیری (۴۶۵ ق)، مرید سلمی نیز در ابتدای رساله قشیریه، بانی را به ذکر مشایخ اهل عرفان اختصاص داده، شیوه استاد خود را در تمیز بین اهل عرفان از زهاد تثبیت کرده است.^۲ سلمی به پنج طبقه از عارفان تا زمان خود اشارت دارد:

۱. همان، ص ۳.

۲. ابوالقاسم قشیری؛ ترجمه رساله قشیریه؛ صص ۲۴ - ۲۵.

بدین ترتیب که آن را در پنج طبقه قرار دادم: پنج طبقه از پیشگامان طائفه صوفیه و مشایخ و علمای آن، سپس در هر طبقه بیست تن از پیشگامان را که در یک زمان یا زمان نزدیک هم بودند نام بردم.^۱

جامی به نحوی موجز و گویا درخصوص طبقه‌بندی سلمی می‌نویسد:
... و آن را پنج طبقه کرده، طبقه را عبارت از جماعتی دانسته که در زمان واحد یا در ازمنه متقاربه انوار ولایت و آثار هدایت از ایشان نموده و سفر و رحلت مریدان و مستفیدان به ایشان بوده.^۲

سلمی جدّ مادری و استاد خود، ابو عمرو اسماعیل بن نجید (۳۶۶ ق) را جزو طبقه پنجم آورده است. براساس این می‌توان مرحله ششم را دوران حیات خود سلمی محارب داشت. طبقه ششم، شاگردان طبقه پنجمی هستند که سلمی به ایشان اشاره کرده و خواجه عبدالله نیز از این طبقه ششم یاد کرده است.

درخصوص حوالا ملامتیان، تألیفی با عنوان رساله الملامتیه، از سلمی به جای مانده که اصلی‌ترین منبع درخصوص روش و شیوه ملامتیان خراسان به‌شمار می‌رود. اهمیت کار سلمی در این زمینه از آن روست که استاد وی، اسماعیل بن نجید، خود از شاگردان بو عثمان حیری (از مشاهیر ملامتیان) در پایان سده سوم هجری بود. آر. هارتمن در کتاب فتوحات و ملامت، ابوالعلاء عقیفی در الملامتیه و الصوفیه و اهل الفتوة، کامل مصطفی شایب در الصلّه بین التصوف و الشیخ، همچنین اسپنسر تریمینگام در کتاب طریقه‌های صوفی در اسلام، با توجه به کمی منابع تحقیق درخصوص ملامتیان بر ارزش و اهمیت کار سلمی در این زمینه تأکید می‌کنند.

کتاب طبقات الصوفیه، اثر خواجه عبدالله انصاری، فرازهایی از کتاب المحجوب هجویری، سیرت ابن خفیف از ابوالحسن دیلمی، قوت القلوب از ابوطالب مکی و الکعبه ابو نصر سراج طوسی به ذکر عارفان سده‌های نخستین اختصاص یافته است.

۱. ابو عبد الرحمن سلمی: طبقات الصوفیه؛ ص ۳ / اجعله علی خمس طبقات من ائمه القوم و مشایخهم و علمائهم فاذا ذکر فی کلّ طبقه عشرين شیخاً من ائمتهم الذین کانوا فی زمان واحد او قریب بعضهم من بعض.

۲. عبد الرحمن جامی: فتوحات الانس؛ ص ۱.

تذکره الاولیاء، نوشته فریدالدین عطار نیشابوری (۶۱۸ق)، نفحات الانس، از عبدالرحمن جامی (۸۹۸ق) و در سده‌های بعد کتبی مانند الکواکب الدرّیه فی تراجم الساده الصوفیه، تألیف زین‌الدین محمد عبدالرئوف المناوی (۱۰۳۱ق) از دیگر منابعی هستند که در آنها به احوال و کلمات بزرگان عرفان و تصوف پرداخته شده است.

از آنجا که بسیاری از کسانی که به زهد و عرفان مشهور بوده‌اند در عداد اعلام، محدثان و فقهای دوره اسلامی به‌شمار می‌آیند، از این رو پژوهشگر تاریخ و بیان اسلامی ناچار از رجوع به سایر کتب تراجم و رجال است. منابعی همچون تاریخ عماد، آثار خطیب بغدادی، وفيات الاعیان، اثر ابن خلکان، تاریخ الکامل از ابن اثیر، کتب التّائیم الزّاهره نوشته ابن تغری بردی، شذرات الذهب از ابن عماد حنبلی، تاریخ مرآة جهان از شیخ عبدالله یافعی و... از دیگر کتب قابل استفاده در این جهت محسوب می‌شوند.

۳. هدف تحقیق و کاربرد آن

احصاء نام و منابعی که در آنها ذکری از عرفای قرون نخستین اسلامی شده، مقصود و هدف اصلی این پژوهش است. ذکر منابعی که در آنها از اعلام عرفای سده‌های نخستین نامی رفته است، می‌تواند مقدمه‌ای کار را در پی ای هرگونه توجه و مطالعه در این خصوص باشد.

۴. روش تحقیق

تحقیق حاضر به روش کتابخانه‌ای انجام شده است؛ در این راستا جستارنامه را که ذکری از اعلام عرفای قرون نخستین در آنها رفته، مورد توجه قرار داده است.

۵. تعریف مسئله و بیان پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی تحقیق حاضر که پرداختن به آن همه حجم این اثر را به خود اختصاص داده، این است که نخستین عارفان مسلمانی که نامشان در منابع قرون اولیه آمده، چه کسانی بوده‌اند؟

۶. فرضیه تحقیق

از آنجا که اهتمام این پژوهش معطوف به تهیه فهرستی از نام‌ها و به‌طور محدود ذکر کلمات عارفان قرون نخستین و پرهیز از هرگونه تحلیل در این زمینه است، از این رو نمی‌توان فرضیه خاص و جدیدی را برای این اثر عنوان کرد؛ به‌طور کلی می‌توان گفت که مطالب پژوهش حاضر به‌طور عمده حول موضوع تحقیق شکل گرفته است.

۷. نوآوری تحقیق

نوآوری تحقیق حاضر در احصا و ترتیب القبای نام‌های عارفان قرون اولیه به‌علاوه ذکر نامی است که شرح حال، کلمات و احیاناً آرا و عقاید ایشان در آنها ذکر شده است.

۸. ساختار کلی تحقیق

پس از فهرست و مقدمه کتاب، به طرح مطالب کلی درباره این پژوهش پرداخته شده، عناوین تحقیق حاضر را نام‌های عارفان سده‌های نخستین تشکیل می‌دهد که به چنانکه گفته شد به سبب القبایی ترتیب یافته‌اند و ذیل هر کدام از نام‌ها توضیح مختصری آمده است. همچنین در پاورقی هر صفحه، به منابعی که در آنها ذکری از اعلامی که در آن صفحه آمده اشاره شده است. نگارنده دعوی ادای حق مطلب در این زمینه را ندارد. این کتاب به هیچ وجه به جنبه‌های تحلیلی تاریخ عرفان نمی‌پردازد و از تفسیر هرست و جمع‌آوری اقوال و گاه ذکر احوال فراتر نمی‌رود. به امید آنکه اهل معرفت و تحقیق، به‌طور یقین نقایص فراوان کار را به دیده اغماض نگرند.